

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.32

ANTON M. HUZ

University of Gdansk (Gdansk, Poland)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2076-2518>

**REPORTS OF THE VICE-CONSULATE OF FRANCE IN KHARKIV AS A SOURCE OF
THE HISTORY OF UKRAINE IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES
(BASED ON DOCUMENTS OF THE NATIONAL ARCHIVE OF FRANCE)**

Abstract. *The aim of the article is to analyze the structure, content and information potential of the reports of the Vice Consulate of France in Kharkiv for 1900 – 1905 from a source-based perspective (based on documents from the National Archives of France in Paris). The task is to determine the possibility of using consular reports in research on the history of Ukraine, in particular when studying socio-economic processes in the Kharkiv and Katerynoslav provinces in the late 19th – early 20th centuries.*

The scientific novelty of the article lies in the fact that for the first time an attempt was made to study the diplomatic reports of the Vice Consulate of France in Kharkiv as sources on the history of Ukraine in the late 19th – early 20th centuries, to analyze their information potential and to provide a characteristic of the activity of the Vice Consulate of France in Kharkiv. A classification of the studied reports was proposed, and they were systematized into five groups according to their content (industrial, commercial, statistical, prognostic and socio-economic). In addition, new facts were significantly expanded and introduced into the scientific discourse on the structure of the French Vice-Consulate in Kharkiv during the specified period.

As a result of the study, the author makes the following conclusions: diplomatic reports are an important historical source that combines socio-economic and cultural information. The documents provide valuable information and allow us to trace the course of industrial processes in the Kharkiv and Katerynoslav provinces, the development of trade, the activities of joint-stock companies, the attraction of foreign capital, and provide an opportunity to see the features of socio-economic processes in the region from the perspective of French diplomats. The analysis of the scientific development of the selected problem shows that the potential of these documents can be used in further scientific research, in particular in research on the history of Ukraine, local history, the development of industry, trade, culture, international relations, interdisciplinary research, etc.

Keywords: *report, diplomatic report, vice-consulate, France, Ukraine, National Archives of France.*

Citation. Huz, A.M. (2025). Reports of the vice-consulate of France in Kharkiv as a source of the history of Ukraine in the late 19th – early 20th centuries (based on documents of the national archive of France). *Sumy Historical and Archival Journal*. XLV, 32-39. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.32

© 2025 by the author(s)

This article published by Sumy Historical and Archival Journal distributed under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) license

ГУЗЬ А.М.

Гданський університет (Гданськ, Польща)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2076-2518>**ЗВІТИ ВІЦЕКОНСУЛЬСТВА ФРАНЦІЇ У ХАРКОВІ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ
НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВУ ФРАНЦІЇ)**

Анотація. Метою статті є аналіз структури, змісту та інформаційного потенціалу звітів віце консульства Франції у Харкові за 1900 – 1905 рр. з джерелознавчої перспективи (за документами Національного архіву Франції в Парижі). Завданням є визначення можливості використання консульських звітів у дослідженнях з історії України, зокрема під час вивчення соціально-економічних процесів в Харківській та Катеринославській губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Наукова новизна статті полягає в тому, що у перше було здійснено спробу дослідити дипломатичні звіти віце консульства Франції у Харкові як джерела з історії України кінця ХІХ – початку ХХ ст., проаналізувати їх інформаційний потенціал і надати характеристику. Було запропоновано класифікацію досліджених звітів та систематизовано їх за п'ятьма групами відповідно до змістового наповнення (промислові, комерційні, статистичні, прогностичні та соціально-економічні). Окрім цього, було суттєво розширено та впроваджено нові факти до наукового дискурсу щодо структури віце консульства Франції у Харкові в означений період.

У результаті дослідження, автор робить наступні висновки, що дипломатичні звіти є важливим історичним джерелом, яке поєднує соціально-економічну та культурну інформацію. Документи надають цінну інформацію та дозволяють простежити перебіг індустріальних процесів у Харківській та Катеринославській губернії, розвиток торгівлі, діяльності акціонерних товариств, залучення іноземного капіталу. А також, надають можливість побачити особливості соціально-економічних процесів в регіоні з перспективи французьких дипломатів. Аналіз наукової розробки обраної проблеми засвідчує, що потенціал цих документів не є вичерпаний і може бути використаний у подальших наукових дослідженнях, зокрема у дослідженнях з історії України, локальної історії, розвитку промисловості, торгівлі, культури, міжнародних відносин, інтердисциплінарних дослідженнях тощо.

Ключові слова: звіт, дипломатичний звіт, віце консульство, Франція, Україна, Національний архів Франції.

Цитування. Гузь, А.М. (2025). Звіти віце консульства Франції у Харкові як джерело з історії України кінця ХІХ – початку ХХ століття (за документами національного архіву Франції). Сумський історико-архівний журнал. XLV, 32-39. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2025.i45.p.32

Документи дипломатичних установ є важливими історичними джерелами для вивчення політичного, соціально-економічного, культурного життя окремих країн і регіонів. Такі матеріали, що створювались іноземними дипломатами, не лише відображають місцеві реалії, а й дозволяють простежити, як конкретні явища, події інтерпретувалися та оцінювалися іноземними представництвами. Одним з типів таких дипломатичних документів є консульські звіти, які регулярно надсилалися консульствами до відповідних відомств. На основі опрацьованих джерел і літератури в контексті цього дослідження пропонується наступне визначення терміну “дипломатичний звіт” – документ, створений дипломатичною установою або дипломатичним представником, адресований вищому органу державної влади, має описово-аналітичний характер з метою надання об’єктивної інформації про політичну ситуацію, соціально-економічні

та інші процеси в конкретному регіоні (Annuaire, 1902: 295-366; Cohen-Wiesenfeld, 2004; Калакура та ін., 2002: 109-111).

Звіти поєднують фактичні дані, спостереження, а також аналітичні висновки закордонних представників, що робить їх цінними і багатограними джерелами. У цьому контексті науковий інтерес становить аналіз інформаційних можливостей звітів віце консульства Франції у Харкові (далі – віце консульство) наприкінці XIX – на початку XX століття. Незважаючи на свою джерелознавчу цінність, ці документи майже не залучені до наукового дискурсу. Однак, їх вивчення може відкрити нові перспективи досліджень з історії України загалом і французької дипломатичної присутності зокрема.

Історіографічний огляд проблеми показує, що обрана тематика є малодослідженою. Спеціальних праць, присвячених віце консульству Франції у Харкові або його документації, у ході дослідження не було знайдено. Однак, у французькій історіографії є згадки про віце консульство, наприклад у публікації Ж. Краса (Cras, 2011: 51-87), де зазначено рік та коротко описано причини його заснування, що автор пояснює економічними міркуваннями французького уряду. Інші, виявлені дослідження французьких дослідників зосереджені переважно на французькій присутності в Російській імперії, серед них є праці таких авторів як Г. Карер д'Енкос (Carrère d'Encausse, 1980: 408-442), Д. Баржо (Barjot, 2011: 443-457), Ж.-Ф. Бельост (Belhoste, 2011: 361-379), Р. Дартевел (Dartevelle, 2011: 411-442), В. Зейслер (Zeisler, 2011: 313-339), В. Мезін і А. Ле Гофф (Le Goff, 2011: 23-50).

В українській історіографії питання функціонування французьких дипломатичних установ є також недостатньо вивченим. Серед наявних праць є дослідження А. Гедьо (Гедьо, 2017: 163-170), М. Кашкаєва (Кашкаєв, 2017: 376-378), які висвітлюють деякі аспекти історії Консульства Франції в Одесі, яке до заснування віце консульства в Харкові поширювало свої повноваження також на територію Харківської та Катеринославської губерній. А також публікація А. Перетокіна (Перетокін, 2018: 131-152), в якій автор також звертає увагу на діяльність французів на території України.

Серед науковців, які розглядають звіти з джерелознавчої перспективи можна назвати Я. Калакуру (Калакура та ін., 2002: 109-111) та С. Коен-Візенфельд (Cohen-Wiesenfeld, 2004).

Джерельну базу дослідження становлять дипломатичні звіти за 1900-1905 рр. віце консульства Франції у Харкові, які зберігаються у Національному архіві Франції у Парижі (ANF. S. F/12. Art. 7172; ANF. S. F/12. Art. 7513). А також, офіційні друковані довідкові видання французької дипломатичної служби, а саме "Дипломатичний та консульський щорічник Французької Республіки" (Annuaire, 1900; Annuaire 1902; Annuaire 1903; Annuaire 1910).

Метою статті є аналіз структури, змісту та інформаційного потенціалу звітів віце консульства Франції у Харкові за 1900-1905 рр. з джерелознавчої перспективи. Завданням є визначення можливості використання консульських звітів у дослідженнях з історії України, зокрема під час вивчення соціально-економічних процесів в Харківській та Катеринославській губернії наприкінці XIX – на початку XX століття.

На зламі XIX/XX ст. дипломатична мережа Франції у Російській імперії продовжувала розширюватись. Насамперед, це можна пояснити інтенсивним індустріальним розвитком, зростанням торгівлі й активізацією соціально-економічних процесів, у тому числі в Харківській і Катеринославській губерніях (Dartevelle, 2011: 411-442; Belhoste, 2011: 361-379; Zeisler, 2011: 313-339). Стрімкий промисловий розвиток та природно-ресурсний потенціал цих регіонів сприяв залученню іноземних інвестицій (Перетокін, 2018: 131-152; Гедьо, 2017: 163-170), зокрема французького капіталу, який часто ставав основою до заснування нових підприємств, акціонерних товариств тощо

(Belhoste, 2011: 365-370; Le Goff, 2011: 23-50; Barjot, 2011: 443-457). Вирішення, у першу чергу, інвестиційних, торговельних та інших економічних питань спонукало французький уряд заснувати у 1898 році перше віце консульство Франції у Харкові (Annuaire, 1900: 46; Cras, 2011: 51-87; Darteville, 2011: 415-430).

Першим французьким віце консулом у Харкові було призначено 10 жовтня 1898 року М. Адрієна-Жак-Стефена Лаволєя (фр. Monsieur Adrien-Jacques-Stéphen Lavolley) (Annuaire, 1900: 221) [У статті скорочення “М.” подано відповідно до запису в документах і означає Monsieur (укр. Пан). У більшості документів імена посадовців не зазначаються, однак перед прізвищем подається скорочене звертання «М.». А тому, у статті, у випадку відсутності імені посадової особи використовується запис згідно з джерелами – Авт.], а його повноваження поширювались на новостворений консульський округ, який територіально охоплював межі Харківської та Катеринославської губерній. В структурі віце консульства існувала агентська мережа. А саме, була створена посада комерційного агента в Катеринославі, яку обіймав М. П'єрон (фр. Monsieur Pierronne), а також посада консульського агента в Маріуполі, на яку на той час ще не було призначень. Одним з головних завдань віце консульства було збір економічної інформації, статистичних даних, (насамперед про розвиток промисловості, торгівлі, залізниці тощо), а також забезпечення комерційних інтересів Франції, надання консульських послуг та регулярне звітування (Annuaire, 1900: 46; Mézin, 2011: 141-162; Carrère d'Encausse, 1980: 408-442). Аналіз консульських документів, дає підстави стверджувати, що контакт між віце консульством та Міністерством закордонних справ Франції (далі – Міністерство) був як безпосереднім, так і за участі проміжних ланок французької дипломатичної ієрархії, через Консульство в Одесі та посольство Франції у Санкт-Петербурзі (ANF. S. F/12. Art. 7172; ANF. S. F/12. Art. 7513; Кашкаєв, 2017: 376-378).

Найбільш поширеною формою комунікації Віце консульства з Міністерством було надсилання звітів. Аналіз консульських звітів за 1900 – 1905 рр., що зберігаються в Національному архіві Франції, дозволяє ствердити, що всі вони мають фінансово-економічний характер. Відповідно до змістовного наповнення та специфіки звітів, їх умовно можна розподілити за п'ятьма групами: промислові, в яких подавалися дані про розвиток металургії, підприємств, залізниці, видобуток корисних копалин, соляний промисел тощо (такі звіти складали більшість, супроводжувались серйозними аналітичними даними та могли складатись як за попередній календарний рік, так і за довший період); комерційні, що стосувалися торгових питань (найчастіше формувалися за попередній рік); статистичні звіти, хоча статистичні відомості були невід'ємною частиною більшості звітів, іноді такі відомості з окремих питань надсилалися до Міністерства додатково з відповідною назвою; прогностичні – зосереджувались на оцінці стану промисловості, торгівлі та інших питань в регіоні з перспективи подальшого розвитку галузі або потенційних проблем; соціально-економічні звіти – складають найменш чисельну групу таких документів і могли стосуватися конкретних подій, соціальної активності, культурно-релігійних заходів, які були пов'язані з економічною діяльністю, наприклад звіт щодо організації ярмарків, Сільського-господарської виставки у Харкові в 1903 році (ANF. S. F/12. Art. 7513). Запропонована класифікація дозволяє систематизувати консульські звіти, простежити їх відмінності, особливості змісту, структури та мети (ANF. S. F/12. Art. 7172; ANF. S. F/12. Art. 7513; Cohen-Wiesenfeld, 2004).

Найбільш чисельною є група промислових звітів. В перші роки діяльності віце консульства такі документи надсилалися до Міністерства за посередництва канцелярії Консульства Франції в Одесі, про що свідчать підписи посадовців на документах. Серед них можна назвати звіт “Вугільна промисловість Донецького басейну протягом 1900

року та перших дев'яти місяців 1901 року” (фр. “Russie. L’industrie houillères dans le bassin de Donetz pendant l’année en 1900 et les neuf premières mois de 1901”) від 6 лютого 1902 року (ANF. S. F/12. Art. 7172), затверджений М. П’єром-Франсуа-Ксав’єром Калв’єром (фр. Monsieur Pierre-François-Xavier Calvière). Це був канцелярист Консульства Франції в Одесі, який у період з 12 листопада 1901 до 31 березня 1902 року був також виконувачем обов’язків віце консула Франції у Харкові (Annuaire, 1903: 171). Документ складався з 4 частин: “Вугілля”, “Кокс”, “Антрацит”, “Іноземні компанії, що використовують Донецькі вугільні шахти”. У документі підкреслюються швидкі темпи розвитку вугільної промисловості, надається статистика за 1890-1900 рр. Це пояснюється появою та зростанням мережі залізниць, металургійних заводів та будівництвом Транссибірської магістралі. У документі зазначається, що станом на 1900 р. на півдні Російської імперії діяло 294 вугільні та антрацитні шахти, найбільші з них розташовані у Катеринославській губернії, наводиться їх список, показники виробництва, ціни, кількість робітників та назви компаній, які ними керують. Зазначається, що потреби у збільшенні виробництва сприяли модернізації та машинізації шахт. У підсумковій частині розділу про вугілля зазначено, що загальні обсяги виробництва Донецького вугільного басейну складали три чверті виробництва всієї Російської імперії. Однак, незважаючи на такі показники, транспортування цього вугілля не завжди було вигідним, тому імперія була змушена користуватися імпортом, а тому це спричинило перевиробництво вугілля, який 26 гірничий з’їзд Харкова оцінив у 100 млн пудів (ANF. S. F/12. Art. 7172; Barjot, 2011: 447-454).

У документі наголошується, що виробництво коксу недостатньо розвинуте, а щодо антрациту, аналітична частина виглядає подібною за структурою до розділу «Вугілля». В останньому розділі наводяться списки товариств та компаній, що використовують шахти в Донецькому вугільному басейні, подаються їх назви та шахти, що їм підпорядковуються. Серед яких є французькі, бельгійські та англійські компанії. Подібна структура звіту вказує на прагнення максимально систематизувати дані не тільки за типами продукції, а й за керуючими компаніям (ANF. S. F/12. Art. 7172).

До комерційних звітів належить “Рапорт про торгівлю у Харкові в 1902 році” (фр. “Rapport sur le Commerce de Kharkow pendant l’année 1902”) від 1903 р (ANF. S. F/12. Art. 7172). У документі наводяться детальні дані про основні види товарів ввезених до Харкова з внутрішнього ринку, його обсяги та попит. Щодо імпортних товарів, то зазначається, що його частка була невеликою. Переважно це сільськогосподарське та гірничодобувне обладнання, англійські вовняні товари та німецькі консерви. Також, зазначено, що французький банк “Північний” відкрив своє відділення у Харкові (ANF. S. F/12. Art. 7172; Belhoste, 2011: 361-379).

Серед статистичних, можна виокремити звіт під назвою “Статистична інформація про акціонерні товариства” (фр. “Renseignements statistiques sur les sociétés par actions, en Russie”) за 1900-1901 рр. (ANF. S. F/12. Art. 7172), підписаний М. Калв’єром. У документі зазначається, що у 1900 р. у Російській імперії було зареєстровано 202 акціонерні товариства, що на 123 менше ніж у 1899 р. Також вказується, що капітал новостворених товариств є меншим ніж у попередньому році. У звіті закріплена таблиця з сумами акціонерних ставок в акціонерних товариствах з 1890 р. до 1900 р., систематизовані за галузями промисловості. Окремо наведено дані щодо іноземних акціонерних товариств на території імперії створених у 1900 р., які систематизовані за країнами. Дані за 1901 рік у звіті не повні, про що є відповідна відмітка (ANF. S. F/12. Art. 7172).

До групи прогностичних належить звіт “Прогнози металургійної та вугільної промисловості на 1905 рік” (фр. “Russie. Prévisions métallurgique et houillères pour 1905”) від 5 грудня 1904 року (ANF. S. F/12. Art. 7172), підписаний віцеконсолом М. Луї-Жаком

Рабю (фр. Monsieur Louis-Jacques Rabut). Він очолював Віцеконсульство Франції у Харкові з 16 січня 1904 р. – до 18 лютого 1906 р.; 6 лютого 1906 р. отримав підвищення – консул другого розряду; з 20 грудня 1905 р. до 18 лютого 1906 р. – перебував у відрядженні “*en mission à Donetz*” (територія Донецького вугільного басейну) (Annuaire, 1910: 262). У документі наводяться докладні статистичні дані про кількість заводів з виробництва чавуну, його обсяги та співвідношення до попиту на ринку, ціни. Особливого значення надається ситуації на ринку, а саме його перенасичення, що створить кризові явища. Для вирішення такої ситуації припускається зменшення цін або скорочення обсягів виробництва. Віце консул вказує на взаємозалежність між розвитком виробництва та транспортною системою. Наголошуючи, що виправлення наявної ситуації можливе лише у випадку розширення Транссибірської магістралі та передачі частин замовлень місцевим заводам. У звіті надається також інформація про французьких інвесторів – акціонерів і власників облігацій, які не отримували прибутки через подібну ситуацію на ринку, попереджаючи їх про можливу ситуацію в наступному році. Це вказує на те, що віце консульство не лише здійснювало економічний моніторинг в регіоні, але й намагалося захистити фінансові інтереси французьких вкладників на території Російської імперії. Звіт сповнений конкретними статистичними даними, отриманими шляхом особистих контактів з комерційними агентами гірничодобувної промисловості (ANF. S. F/12. Art. 7172).

До останньої, групи соціально-економічних звітів, належить звіт “Про Святкування Богоявлення у Харкові” (фр. “*La faire de l’Epihanie à Kharkow*”) від 26 березня 1904 року (ANF. S. F/12. Art. 7172), підписаний віце консулом М. Рабю. У документі зазначається, що Богоявленський щорічний ярмарок, що тривав з 12 січня до 13 лютого 1904 р. (за новим стилем) є першим у році, і вважається найважливішим, як за кількістю товарів, так і за доходом від нього. У звіті перераховуються види товарів, їх якість, виробників та їх ціни, згадуються товари, що не користувалися попитом (хутра, шкіра) та товари, ціни на які були нижчими ніж у 1903 р. (одяг, ювелірні вироби). Згідно з документом, обсяг продажів складав на суму 10 291 728 рублів. Підкреслюється, що незважаючи на істотне підвищення цін у порівнянні з попереднім роком, продажі були досить активними. Однак, вказується на той факт, що внаслідок фінансової кризи, торговці змушені були надавати кредити своїм покупцям, а тому 50% товарів на ярмарку було придбано у кредит (ANF. S. F/12. Art. 7172).

Таким чином, у ході дослідження були проаналізовані звіти віце консульства Франції у Харкові, що формувалися впродовж 1900 – 1905 рр., та зберігаються у Національному архіві Франції у Парижі в джерелознавчому контексті. Було охарактеризовано особливості функціонування дипломатичних установ Франції у регіоні, окреслені основні завдання віце консульства, механізми передачі стратегічної інформації тощо. Було встановлено, що найбільш інформативною формою комунікації віце консульства з Міністерством було надсилання звітів, які мали фінансово-економічний характер. На підставі проведеного аналізу документів було запропоновано класифікацію, що систематизує звіти відповідно до їх змістового наповнення та дозволяє виокремити п’ять умовних груп: промислові, комерційні, статистичні, прогностичні та соціально-економічні. Документи надають цінну інформацію та дозволяють простежити перебіг індустріальних процесів в Харківській та Катеринославській губернії, розвиток торгівлі, діяльності акціонерних товариств, залучення іноземного капіталу, а також участь французьких підприємців у цих процесах. Окрім цього, звіти надають можливість простежити особливості соціально-економічних процесів з перспективи французьких дипломатів.

Отже, проведене дослідження, дає підстави стверджувати, що звіти віце консульства Франції у Харкові є багатогранним і цінним джерелом з історії України кінця XIX – початку

XX ст., яке поєднує соціально-економічну та культурну інформацію. Аналіз наукової розробки обраної проблеми засвідчує, що потенціал цих документів не є вичерпаний і може бути використаний у подальших наукових пошуках, зокрема у дослідженнях з історії України, локальної історії, міжнародних відносин, інтердисциплінарних дослідженнях тощо.

Література:

- Гедьо, 2017 – Гедьо А. Роль консульських установ у розвитку доброчинності в Одесі (середина XIX – початок XX ст.). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. № 24 (1). С. 163-170.
- Калакура та ін., 2002 – Історичне джерелознавство: підручник. Київ, 2002. 488 с.
- Кашкаєв, 2017 – *Кашкаєв М.* Іноземні консульства в Одесі за документами фонду Управління тимчасового генерал-губернатора (1879-1889 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2017. Вип. 26. С. 374-380.
- Перетокін, 2018 – *Перетокін А.* Національна політика царського уряду та національний склад буржуазії в Наддніпрянщині в другій половині XIX – на початку XX ст. *Roxolania Histor-ca*. 2018. Вип. 2 (17). С.131-152. DOI: 10.15421/30190208
- Annuaire, 1900 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1899 et 1900. Nouvelle série. Tome XXI. Quarante-deuxième et quarante-troisième années. Paris (Annuaire), 1900. 587 p.
- Annuaire, 1902 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1902. Paris, 1902. 610 p.
- Annuaire, 1903 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1903. Paris, 1903. 615 p.
- Annuaire, 1910 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1909-1910. Paris, 1910. 667 p.
- ANF – Archives nationales de France.
- Barjot, 2011 – *Barjot D.* Une face méconnue du capitalisme français en Russie. *La France et les Français en Russie*. Paris, 2011. 443-457. DOI: 10.4000/books.enc.1241
- Belhoste, 2011 – *Belhoste J-F.* Les Français dans la vie économique russe. *La France et les Français en Russie*. Paris, 2011. P. 361-379. DOI: 10.4000/books.enc.1241
- Carrère d'Encausse, 1980 – *Carrère d'Encausse H.* L'agitation révolutionnaire en Russie de 1898 à 1904, vue par les représentants de la France. *Revue d'histoire moderne et contemporaine*. 1980. Tome 27. №3. P. 408-442. DOI: <https://doi.org/10.3406/rhmc.1980.1106>
- Cohen-Wiesenfeld, 2004 – *Cohen-Wiesenfeld S.* L'inscription de la subjectivité dans le discours diplomatique. *Semen. Revue sémio-linguistique des textes et discours*. 2004. 17. DOI: <https://doi.org/10.4000/semen.2310>
- Cras, 2011 – *Cras J.* Les fonds du ministère des Affaires étrangères relatifs à la France et aux Français en Russie (1789-1917). *La France et les Français en Russie*. Paris, 2011. P. 51-87. DOI: 10.4000/books.enc.1241
- Dartevelle, 2011 – *Dartevelle R.* Paysages et risques industriels en Russie, en 1906. *La France et les Français en Russie*. Paris, 2011. P. 411-442. DOI: 10.4000/books.enc.1241
- Le Goff, 2011 – *Le Goff A.* La France et les Français en Russie au XIXe siècle. *La France et les Français en Russie*. Paris, 2011. P. 23-50. DOI: 10.4000/books.enc.1241
- Mézin, 2011 – *Mézin W.* La correspondance consulaire aux Archives nationales. *La France et les Français en Russie*. Paris, 2011. P. 141-162. DOI: 10.4000/books.enc.1241
- Zeisler, 2011 – *Zeisler W.* Les orfèvres parisiens au service de la Russie au XIXe siècle. *La France et les Français en Russie*. Paris, 2011. P. 313-339. DOI: 10.4000/books.enc.1241

References:

- Hedo, 2017 – *Hedo, A.* (2017). Rol konsulskykh ustanov u rozvytkovi dobrochynnosti v Odesi (seredyna XIX – pochatok XX st.) [The role of consular institutions in the development of charity in Odessa (mid-19th – early 20th centuries)]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*. №24 (1). S. 163-170. [in Ukrainian]
- Kalakura et al., 2002 – *Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk* [Historical source studies: a textbook]. Kyiv, 2002. 488 s. [in Ukrainian]
- Kashkaiev, 2017 – *Kashkaiev, M.* (2017). Inozemni konsulstva v Odesi za dokumentamy fondu Upravlinnia tymchasovoho heneral-hubernatora (1879-1889 rr.) [Foreign consulates in Odessa according to documents from the fund of the Office of the Provisional Governor General (1879-1889)]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovy poshuky i znakhidky*. Vyp. 26. S. 374-380. [in Ukrainian]
- Peretokin, 2018 – *Peretokin, A.* (2018). Natsionalna polityka tsarskoho uriadu ta natsionalnyi sklad burzhuzi v Naddniprianshchyni v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [The national policy of the tsarist government and the national composition of the bourgeoisie in the Dnieper region in the second half of the 19th - early 20th centuries]. *Roxolania Histor-ca*. Vyp. 2(17). S. 131-152. DOI: 10.15421/30190208 [in Ukrainian]
- Annuaire, 1900 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1899 et 1900. Nouvelle série. Tome XXI. Quarante-deuxième et quarante-troisième années [Diplomatic and Consular Yearbook

of the French Republic for 1899 and 1900. New series. Volume XXI. Forty-second and forty-third years]. Paris, 1900. 587 p. [in French]

Annuaire, 1902 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1902 [Diplomatic and Consular Yearbook of the French Republic for 1902]. Paris, 1902. 610 p. [in French]

Annuaire, 1903 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1903 [Diplomatic and Consular Yearbook of the French Republic for 1903]. Paris, 1903. 615 p. [in French]

Annuaire, 1910 – Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1909-1910 [Diplomatic and Consular Yearbook of the French Republic for 1909-1910]. Paris, 1910. 667 p. [in French]

ANF – Archives nationales de France [National Archives of France]. [in French]

Barjot, 2011 – Barjot, D. (2011). Une face méconnue du capitalisme français en Russie [A little-known side of French capitalism in Russia]. *La France et les Français en Russie*. Paris. P. 443-457. DOI: 10.4000/books.enc.1241 [in French]

Belhoste, 2011 – Belhoste, J-F. (2011). Les Français dans la vie économique russe [The French in Russian economic life]. *La France et les Français en Russie*. Paris. P. 361-379. DOI: 10.4000/books.enc.1241 [in French]

Carrère d'Encausse, 1980 – Carrère d'Encausse, H. (1980). L'agitation révolutionnaire en Russie de 1898 à 1904, vue par les représentants de la France [Revolutionary unrest in Russia from 1898 to 1904, as seen by representatives of France]. *Revue d'histoire moderne et contemporaine*. Tome 27. №3. P. 408-442. DOI: <https://doi.org/10.3406/rhmc.1980.1106> [in French]

Cohen-Wiesenfeld, 2004 – Cohen-Wiesenfeld, S. (2004). L'inscription de la subjectivité dans le discours diplomatique [The inscription of subjectivity in diplomatic discourse]. *Semen. Revue sémio-linguistique des textes et discours*. 17. DOI: <https://doi.org/10.4000/semen.2310> [in French]

Cras, 2011 – Cras, J. (2011). Les fonds du ministère des Affaires étrangères relatifs à la France et aux Français en Russie (1789-1917) [The records of the Ministry of Foreign Affairs relating to France and the French in Russia (1789-1917)]. *La France et les Français en Russie*. Paris. P. 51-87. DOI: 10.4000/books.enc.1241 [in French]

Darteville, 2011 – Darteville, R. (2011). Paysages et risques industriels en Russie, en 1906 [Landscapes and industrial risks in Russia, in 1906]. *La France et les Français en Russie*. Paris. P. 411-442. DOI: 10.4000/books.enc.1241 [in French]

Le Goff, 2011 – Le Goff, A. (2011). La France et les Français en Russie au XIXe siècle [France and the French in Russia in the 19th century]. *La France et les Français en Russie*. Paris. P. 23-50. DOI: 10.4000/books.enc.1241 [in French]

Mézin, 2011 – Mézin, W. (2011). La correspondance consulaire aux Archives nationales [Consular correspondence at the National Archives]. *La France et les Français en Russie*. Paris. P. 141-162. DOI: 10.4000/books.enc.1241 [in French]

Zeisler, 2011 – Zeisler, W. (2011). Les orfèvres parisiens au service de la Russie au XIXe siècle [Parisian goldsmiths in the service of Russia in the 19th century]. *La France et les Français en Russie*. Paris. P. 313-339. DOI: 10.4000/books.enc.1241 [in French]

Отримано 02.10.2025

Отримано в доопрацьованому вигляді 13.11.2025

Прийнято до друку 11.12.2025

Submitted 02.10.2025

Received in received form 13.11.2025

Accepted for publication 11.12.2025